

Autor: Guillaume Durocher

Dnešní západní liberálové nezaujmají k Platónovi úplně jednoznačný postoj. Na jedné straně se sami označují za dědice řecko-římské civilizace a filozofie – a jak kdysi slavně prohlásil Alfred North Whitehead: „Nejlepší obecná charakteristika evropské filozofické tradice je, že je to řada poznámek k Platónovi.“ 1] Na druhé straně však Platóna někteří – nejproslulejším z nich zřejmě je židovský myslitel Karl Popper – odsuzují coby starověkého původce „totalitarismu“ a archetypálního nepřítele „otevřené společnosti“.

Platóna si vcelku dychtivě nárokovali také fašisté v Mussoliniho Itálii i Hitlerovo Německo. Stejně jako oni totiž zjevně ani řecký klasický filozof nebyl individualistický demokrat, ale elitář a vyznavač komunitarismu. Francouzský historik Johann Chapoutot k tomu dokonce neváhal napsat: „Oficiálním filozofem Třetí říše a mužem současně nabízejícím obsah i politickou vizi nebyl Nietzsche, ale Platón.“ 2] Národně socialističtí intelektuálové jako Hans Günther, Werner Jaeger, Fritz Lenz, Adolf Rusch či Richard Darré Platóna skutečně citovali a někteří o něm dokonce psali celé knihy, jako *Hitlers Kampf und Platons Staat* Joachima Bannse nebo *Platon, Der Kampf des Geistes um die Macht* Kurta Hildebranda. Hitlerův tiskový mluvčí Otto Dietrich se ve svých kajících poválečných pamětech dušoval, že v národním socialismu viděl „přelud beztrždního vůdcovského státu, jaký Platón oslavuje ve svých *Zákonech*“. 3]

Liberálové se často shodovali na tom, že platonismus a národní socialismus měly leccos společného, a proto Platóna podobně jako Popper odsuzovali. Jejich nepochopení a

nepřátelství k němu lze vysledovat nazpět dějinami přinejmenším k Americké revoluci. Thomas Jefferson byl znechucen Platónovou *Ústavou*, na níž si v dopise Johnu Adamsovi stěžoval: „Klestil jsem si cestu rozmary, dětinskostí a nesrozumitelným žargonem a často knihu odkládal, abych se zamyslel nad tím, jak se vlastně mohlo stát, že svět tak dlouho dopřával tak vysokou reputaci podobnému nesmyslu?“ Sám si pak vysvětloval Platónovu vysokou prestiž jeho oblibou mezi údajně tmářským křesťanským kněžstvem. Uvážíme-li, že Jefferson byl jedním z nejvlivnějších liberálních státníků všech dob, dost možná je to vhodná reakce. (Oproti tomu Adams napsal, že Americká revoluce vycházela ze „zásad Aristotelových a Platónových, Liviových a Ciceronových, a také těch Sidneyho, Harringtona a Locke a – přirozených práv a věčného rozumu“.)

Někteří liberální klasičtí filologové se samozřejmě snažili Platónovu pověst bránit, když například takový Glenn R. Morrow zdůrazňoval význam právního státu v Platónově jinak pevně autoritářském pozdním díle *Zákony*. 4] Komunisté se pak na rozdíl od liberálů nepokrytě pustili s fašisty do boje o platónské dědictví. Osobně mi to přijde jako dosti obtížně hájitelná pozice: Platón totiž na každý pád je *nerovnostářským* myslitelem. Komunistické pojetí majetku i manželek v *Ústavě* je aristokratického typu, navíc zůstává vyhrazené pro vládnoucí elitu; k tomu všemu daný návrh z praktičtější orientovaných *Zákonů* mizí.

Nemůže pak ani být žádných pochyb o tom, že režim popsáný v *Ústavě* – a dokonce i umírněnějších *Zákonech* – nemá s tím, co dnes nazýváme „liberální demokracií“, společného vůbec nic. V celém souboru Platónova myšlení toho ostatně podle mého mínění nenalezneme mnoho slučitelného s ideami jako „lidská práva“, „všichni lidé byli stvořeni rovni“ nebo „svoboda jednotlivce“. Platón hovoří jasně: lepší mají vést ty horší, zájmy jednotlivce musejí ustoupit zájmům společenství a osvícení mají nastolit zákony směřující k systematické kultivaci kultury výchovou, výcvikem a biologickým vylepšováním prostřednictvím eugenických opatření. Učenci donekonečna debatují o tom, do jaké míry byla *Ústava* míněna coby praktický návrh. Méně už se pak mluví o tom, že praktičtější *Zákony* nejsou – alespoň co se přístupu týče – nějak výrazně méně autoritářské a komunitářské, přestože navrhovaným vládnoucím režimem už tu je uměřenější „smíšená ústava“ s demokratickými a aristokratickými prvky, ne nepodobná té lakedaimonské. Platón ostatně v *Zákonech* Spartu jmenuje coby šťastný kompromis mezi aténským rovnostářstvím a perským despotismem.

Takže zatím spíše „samá totalita“.

Vše výše napsané je však nutno doprovodit jistou „vysvětlivkou“: Platón s většinou těchto návrhů nepřišel v rámci nějakého šíleného snu megalomaniaka. Jak jasně vidíme z Aristotelovy *Politiky*, nejeví se ve srovnání s moderním liberalismem „totalitárním“ zdaleka jen Platón, ale *de facto* veškerý politický život v řeckém městském státě. Řekové totiž v zásadě nevěřili v oddělenou existenci soukromého a veřejného života, a pokud se mělo za to, že dané opatření poslouží společenství, mohla se stát předmětem regulace v podstatě libovolná část života *polis*. Za jeden z nejdůležitějších úkolů státu bylo všeobecně považováno zachování populace v náležitém množství (ani příliš mnoho, ani příliš málo) i kvalitě (eugenika), zejména prostřednictvím instituce manželství. Ve Spartě dokonce zákon zaručoval odměny občanům s mnoha syny a vyžadoval zabití všech zdeformovaných

novorozenců. I v demokratických Athénách byly zákony často velice vtíravé, když například Solón zakázal ženám na pohřbech hlasité štkání. Filozofové pak za nejvyšší úlohu státu považovali výchovu a výcvik občanstva ke ctnosti. V Řecku „občanství“ obecně řečeno neznamenovalo soubor „práv“ chovat se podle své libovůle nebo nárokovat si stejné zacházení jako ostatní občané, ale spíš rozvedení a vynucení pravidel *polis*, jímž občané podléhali. Občanství Řekům tedy neznamenovalo osobní svobodu a rovnost, ale Aristotelovými slovy „být pánem a sám sloužit“ (*Politika*, 1317b). Platón tak zřejmě často jen systematizuje politickou praxi, pokládanou Řeky za něco samozřejmého.

Netřeba asi dodávat, že fašisté snadno dokázali mnohé své konání podepřít odkazy na Platóna s Aristotelem. Hitlerova mládež, pozitivní a negativní eugenika, vyhoštění nebo zotročení cizích prvků v národním organismu, ministerstvo propagandy a všeobecné osvěty: to vše lze v řecké filozofii ospravedlnit – *pokud* ovšem skutečně sloužily k pozvednutí kulturní a biologické úrovně národa.

Tím *nechci* říct, že klasická filozofie nutně vede k fašismu, snažím se jen ukázat nezanedbatelné překrytí obou – vždyť z pozice jisté šovinistické formy pozdního liberalismu vše odlišné od liberalismu samého nakonec představuje „totalitarismus“. Přísné uspořádání řecké *polis* a dokonce i Platónova státu jsou v tradičních společnostech, kde hranice chování většiny vymezovala rodina, náboženství či pozice v hierarchii, normou. Autoritářství řecké *polis* je tak pouhým rozšířením rodinné kázně a solidarity na celé město prostřednictvím zákonů ustanovených společně otci rodin. V obdobném duchu pak osobně vykládám i autoritářství Platónovy *Ústavy*, tedy jako rozšíření zbožné sebekázně sokratického filozofa a monastického řádu na celé město. Snažím se tedy říci, že život mnicha plný pravidel a sebekázně je svobodou? Uznávám, že pro lidi, pro něž „svoboda“ znamená například možnost jít se jen tak z rozmaru opít, to asi nebude příliš srozumitelné.

Bezpečně také můžeme označit tvrzení Hannah Arendtové, že „nacismus nevděčí kterékoliv součásti západní tradice, německé i neněmecké, katolické či protestantské, křesťanské, řecké či římské vůbec za nic“ 5] za očividně nepravdivé.

Klasická politická filozofie tedy sdílí s moderním fašismem přichylnost k autoritářskému a hierarchickému komunitarismu. Rád bych však také zdůraznil očividné odlišnosti mezi národním socialismem a platonismem.

Zprvce není stát jedné strany s mocným charismatickým diktátorem, jak jej předkládá fašismus, příliš slučitelný s ideálem občanství v řecké *polis* či Platónových *Zákonech*. Fašismus samozřejmě uznává občanství, to se však omezuje na úlohu jednotlivce v byrokratických hierarchiích strany a státu, v nichž za ideálních podmínek ti nejlepší vystoupají až k vedoucím pozicím. Nezná nic srovnatelného s řeckým shromážděním, jehož se účastní všichni plnoprávní občané a hlasují na něm. Hitler i Aristoteles – druhý jmenovaný nepochybně vyjadřoval přesvědčení mnoha vzdělaných Řeků – věřili, že moc a práva by měly být úměrné přínosu člověka společenství. Při uvádění tohoto občanství do praxe se však od sebe fašismus a řecké městské státy značně liší.

Fašistická státostrana se mnohem více podobá ideálnímu zřízení *Ústavy*, Kallipolis. Strážce lze považovat za analogii Strany (osvícené vedení) a SS (pomocníci strážců). V čem se však podle mě Hitlerův režim od toho Platónova liší, je jednoduše svou podstatou: není totiž filozofický, ale poháněný vášní (thymos). Hitlerova Strana byla populistickou masovou organizací, jež dosáhla moci a udržela se u ní emočními apely, v první řadě prostřednictvím *Führerova* zapáleného řečnění. Oproti tomu Platónově Kallipolli vládnou nezaujatí a takřka éteričtí filozofové. 6]

Platónovy nechvalně známé výpady proti básníkům obecně a Homérovi zvláště by se pak vcelku oprávněně daly nasměrovat i proti Hitlerovi: mistrovské básnické pohrávání si s emocemi lidí snadno přemůže jejich rozum a učiní je slepými k realitě. Hitler sám sice byl sečtělý a svým způsobem intelektuál, svým založením však mnohem spíše než filozofa připomínal umělce. Nikdo by asi nepopíral jeho neuvěřitelnou schopnost opojit sebe samého i své stoupence mocí mluveného slova, jimž vyvolával u svých posluchačů touhu po sjednocení a ochotu obětovat se ve velkolepém boji za slávu a velikost.

Zadruhé a stručněji, Hitlerovým hlavním politickým cílem samozřejmě byla co největší síla a moc jeho rasového státu, zejména pak ta vojenská. Platon s Aristotelem považovali vojenské zřízení (timokracie) sice za kvalitnější než ta založená na obchodu nebo naplňování žádostí, přesto ale v závěsu za těmi nejlepšími, oddanými filozofii.

Třetí odlišnost – Platón i Aristoteles si vysoce cenili právního státu, čímž neměli na mysli moderní mechanickou přichylnost k normám a procesním pravidlům, ale spíše základní právní uspořádání zakotvující a vedoucí občany k určitému způsobu života. Hitler však právem značně pohrdal. (K tomu bych ovšem dodal, že se Hitler s filozofy shodoval v přesvědčení o existenci přirozeného práva, s nímž by se měla politika pokoušet dostat do souladu.)

Sečteno a podtrženo bych Platóna **Hitlerovým břemenem** nezatěžoval. Přestože se domnívám – v momentech mystické hloubky, když poslouchám Dana Housera nebo sleduji *Aguirre, the Wrath of God* – že skrze temné mlhy, nedílné to společníky lidské existence, zahlédli Hitler i Platón nadpozemské paprsky téhož velkého Slunce.

Když už se v antice chceme poohlížet po nějakém Hitlerově předchůdci, mnohem přesněji než Platón by tomuto „popisu“ odpovídal **spartský zákonodárce** Lykúrgos. Ve Spartě i Třetí říši najdeme militarismus, natalismus, eugeniku a nepokrytou nadvládu nad rasově podřízenými. I sám Hitler ve své nevydané *Druhé knize* napsal: „Za první etnostát musíme označit Spartu.“ Příbuznosti mezi oběma státy si povšimli i další pozorovatelé jako Ezra Pound.

V jistém ohledu je samozřejmě každé srovnávání filozofa se státníkem nevhodné. Platón vytvářel společenství na papíře, Hitler budoval velkou zemi – říši. Platón s Aristotelem na poli praktické politiky při uskutečňování svých ideálů nedosáhli prakticky ničeho, zatímco Hitler zažil famózní – jakkoliv jepičí – úspěch, když vytvořil světonázor, jenž zůstává strašákem západního myšlení dodnes. Hitlerova vášeň a jeho básnické sklony, nezbytný předpoklad tohoto počínu, se také nakonec staly jeho zhoubou, když si nadělal nepřátele z příliš mnoha silných států a ke Slovanům se choval jako k Lykúrgovým hélótům, místo toho aby je bral

jako bratrance a spojence proti liberalismu, komunismu a semitismu.

Filozofové sami si velmi dobře uvědomovali, že uskutečnění jejich teoretických ideálů není nijak snadným úkolem a navíc podléhá vrtochům osudu. Hitler nebyl žádný pisálek, ale duchovní zákonodárce a politický vůdce na úrovni Mohameda nebo Lenina, jemuž se v oblasti programu a ideologie podařilo totéž, co Lykúrgovi v ústavodárství. Platón i Aristoteles tvrdili, že výjimečným zákonodárcem bude dočasný suverénní diktátor, který založí nové nebo promění stávající zřízení. Podle obou by pak měl tímto svrchovaným zákonodárcem být výjimečně dobrý muž dosahující takřka nadpozemské mravní dokonalosti (ovšem jen pokud by se objevil, což je však v dostatečně dlouhém časovém měřítku nevyhnutelné. viz *Zákony* 681d, 710a-712a). Aristoteles o této výjimečné postavě píše: „[Z toho je zjevno, že i zákonodárství se má vztahovati na lidi rovné i rodem i schopností, a že] Pro tak vynikající lidi není zákona. Neboť sami jsou zákonem.“ (*Politika*, 1284a3). A: „Jest tedy zjevno, že [jeden nejlepší] má býti zákonodárcem.“ (*Politika*, 1286a21).

Hitler však takovýmto mužem očividně nebyl. Přestože se o to za Hindenburgova života ještě aspoň snažil, za války neměl ani dostatečnou sebekázeň na to chodit včas spát – do čtyř nebo pěti do rána si četl nebo sledoval filmy a vstával až kolem poledne. Pro jeho podřízené to byla ohromná komplikace.

O Lýkurgovi však Platón říká, že „v sobě spojoval lidskou přirozenost s některými božskými vlastnostmi“ (*Zákony*, 691e). A přesto co se týče lidských činností zabývajících se hledáním pravdy, stojí básnictví jasně až pod filozofii, „básníci jak stav jsou při zpěvu inspirováni bohy, takže s pomocí Grácií a Múz se jim často povede dostat k podstatě věcí“ (*Zákony* 682a).

Závěrem jistě stojí za to zmínit i rozpory (post)moderního liberalismu s klasickou filozofií. Rovnostářství jistě bylo Řekům dobře známé pokušení a přesvědčení, že všichni mají totožný nárok na vládnutí, se vynořovalo znovu a znovu – přední filozofové jej však jasně odmítali. Platón i Aristoteles rovnostářství a individualismus cupují ve svém díle na kusy s přesvědčivostí a výmluvností, již se vyrovná jen málokdo. Řekové rozhodně nešetřili odsudky zla požitkářství, touhy po pohodlí, zženštilosti, dekadence, luxusu i oněch příslovečných krabů, kteří z černé zášti a závisti stahují ty nejlepší z lidí **zpět do kyblíku**. Při čtení Platónových a Aristotelových varování se nedokáží ubránit myšlenkám na sestupnou spirálu západní kultury, po níž se pohybujeme přinejmenším od 60. let minulého století. Velká část pravdy bývá ze své podstaty nepopulární, a co bylo nepopulární tehdy, nebude jistě s přihlédnutím k dětinskosti charakteru průměrného obyvatele Západu o mnoho stravitelnější ani dnes – spíše naopak.

Osobně si ale myslím, že celá tahle záležitost je podstatně ostudnější pro moderní liberály než Platóna.

Poznámky

Alfred North Whitehead, *Process and Reality: An Essay in Cosmology* (New York: Free Press, 1979), část II, kapitola 1, Odstavec 1.

Johann Chapoutot, *Greeks, Romans, Germans: How the Nazis Usurped Europe's Classical Past* (Oakland: University of California Press, 2016), s. 195.

Otto Dietrich, *The Hitler I Knew: Memoirs of the Third Reich's Press Chief* (New York: Skyhorse Publishing, 2010), s. 91.

Glenn R. Morrow, "Plato and the Rule of Law," *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, Díl 14 (1940), str. 105-126. Morrow vyjmenovává několik nacistických děl věnovaných Platónovi. Další klasický filolog této éry Clyde Murley v článku vystupujícím proti národním socialistům i komunistům dokonce Platóna neváhá označit za demokratického individualistu. Argumentace ovšem působí značně nepřesvědčivě. Murley přehlíží Platónovu otevřenou negativní eugeniku a zlehčuje Platónovu rozhodnou obhajobu cenzury (směřující především proti tomu, co bychom dnes nazvali popkulturou):

V Ústavě najdeme nějakou cenzuru i nějakou propagandu. Nemusí se nám to líbit, její záměr je však blahovolný a lidé mají slyšet verzi natolik blízko pravdě, aby ji dokázali pochopit a jednat podle ní. Setkáváme-li se s diskrétními úskoky, slouží jako pouhý nástroj, podobně jako u Lucretia obalení okraje poháru s hořkým lékem cukrem....

Clyde Murley, "Plato's Republic, Totalitarian or Democratic?," *The Classical Journal*, Vol. 36, No. 7 (April 1941), s. 413-420.

Hannah Arendt, "Approaches to the 'German Problem'," v *Essays in Understanding* (New York: Schocken, 2005), s. 108.

Spekulativní otázku, zda se Třetí říše mohla vyvinout méně populistickým a více filozofickým směrem, ponechávám teď stranou. S postupem času však pozorujeme jasné elitářské sklony:

Uchopení moci bylo dosaženo inspirací kritické masy německého národa a kompromisem s tradičními konzervativně-vojenskými elitami.

Moc se postupně měla přesouvat k nové elitě vybrané pro její patriotismus, připravenost k sebeobětování a ideologickou oddanost.

Symbolem tohoto posunu byl pád SA a vzestup SS. Moc SS spolu s nekonečnou

DĚLSKÝ POTÁPĚČ

válkou na východě měly zabránit nevyhnutelnému zpohodlnění a nástupu buržoazního materialismu a individualismu. *SS-Reichsführer* Heinrich Himmler, typ kantora, se hluboce zajímal o historii i duchovnost a pro své muže plánoval zvláštní meditativní „soustředění“. V řadách SS také byla řada skutečných intelektuálů jako Werner Best.

Esej Guillaume Durochera *Plato, Hitler, & Totalitarianism* vyšla na stránkách Counter-Currents Publishing 23. března 2017.